

KOSZTOLÁNYI ISMERETLEN LEVELÉNEK ÉS EGYIK KARCOLATÁNAK KÖTELÉKEI

CONNECTIONS BETWEEN KOSZTOLÁNYI'S UNKNOWN LETTER
AND ONE OF HIS SKETCHES

VEZE IZMEĐU KOSTOLANJJEVOG NEPOZNATOG PISMA
I JEDNE OD NJEGOVIH CRTICA

LÁBADI KÁROLY

Dr. sc., ny. egyetemi tanár, néprajzkutató

labadi.karoly@gmail.com

LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA

ny. tanár

lkedvesklara@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • Govorkovich János szabadkai születésű gyógyszerész jól ismerte Kosztolányi Dezső anyai nagyapját, temetésekor koporsóját ő vitte ki társaival a sírkertbe. Amikor elolvasta a szintén szabadkai származású, már Pesten élő Kosztolányi karcolatát Kedves kutyájáról, mely balesetet szenvedett, levelet írt a költőnek. Benne beszámolt családjaik kapcsolatáról, egészségügyi tanácsokat adott. A költő hamarosan megírta válaszlevelét Govorkovich Jánosnak, melyet a patikus Kosztolányi *Mák* című kötetébe ragasztotta be. Ez a levél a kötettel együtt a szerzők tulajdonában található. A tanulmány vázolja Govorkovich János írói munkásságát, valamint Kosztolányi Dezső életének utolsó előtti évét, amikor megírja karcolatát, és megtörténik levélváltásuk az eszéki patikussal. Kosztolányi válaszlevele és a karcolat is közlésre kerül.

KULCSSZAVAK • Kosztolányi Dezső író, költő; Brenner József nagyapa, gyógyszerész; Govorkovich János gyógyszerész, író; Kedves kutya; Szabadka város; Eszék város; Pesti Hírlap; Bácsmegyei Napló; karcolat

SZABADKÁTÓL ESZÉKIG

Govorkovich János eszéki patikus és Kosztolányi Dezső író, költő életét átszőtték a szülővárosban, Szabadkán gyűjtögetett emlékek. Mindkettőjük életművébe beleégett Szabadka, mit hittek „sorsnak és hazának”.

Govorkovich János polgári családban született, édesapja Govorkovich Adalbert, édesanyja Koósz Antónia volt. A szabadkai Szent Teréz katolikus plébánia születési anyakönyvébe a 448. sorszám alatt napvilágra jöttének dátumát 1867. május 8-ára jegyezték be, s aznap meg is keresztelték. A nevezetes dátumot édesanyja is beírta imakönyvébe. A *Mennyei nefelejcs* című imakönyve, amely tartalmazza a bejegyzést, 1854-ben jelent meg Bécsben, szerzője Munkay János katolikus pap és egyházi író: „Május 8dik 1867. évben született ismét egy kis fiunk Szerda napon, 10 és fél óraker délelött, Rák jegy alatt, neve Nep[omuki] János és Géza.” A keresztvíz alá édesanyjának testvére, Koósz Emília és férje, Joó Gusztáv, az ismert szabadkai kereskedő tartotta. Joó Gusztáv 1885-ben Sztantics Lajossal megalapította a Margit Rt. malmot. 1891 közepén összeütközésbe került Bíró Károly polgármesterrel, akinek „bátran kijelentette, hogy minden ügyvédet fel kellene akasztani, de ahhoz már nem volt mersze, hogy kiálljon párbajozni Bíróval és ezáltal elégtételt adjon neki” (GRLICA).

Keresztszülei fontos támaszai lettek későbbi élete során, mivel korán elvesztette szüleit. Amikor életének 69., boldog házassága 44. évében, 1886-ban elhunyt anyai nagyapja, Koósz József, szülei már nem éltek, mivel nem szerepelnek a család gyászjelentésében, csak Govorkovich János neve jelenik meg a gyászoló Joó unokák mellett, akik a szeretett nagyapa „Elhunytát bánatos özvegyén kívül keseregik” (OSZK FM/8. GYÁSZJELENTÉSEK. KOÓSZ JÓZSEF).

Az árva neveléséről a többgyermekes keresztszülők, az anyai nagynéni, Koósz Emília és a sógor, Joó Gusztáv gondoskodhattak, vagy még életében az anyai nagyapa. Govorkovich János a szabadkai városi főgimnázium tanulója lett 1878–1879-ben. Kiváló tanárai voltak: olyan egyéniségek, mint Mérey Ágost (1878–1880), Szlebenburger Károly (1880–1881), a tudós Toncs Gusztáv (1881–1884 között) és Iványi István. Később Kosztolányi Dezső is az elmélyült, nagy tudású, tapasztalt Toncs Gusztáv tanítványa lett (DÉR 1985: 83, 89). Govorkovich János irodalomszeretetének, a kultúrához vonzódásának magvait ezek a nagy tudású tanárok ültették a lelkébe. Irodalmi érdeklődése gazdagodhatott más jellegű kíváncsisággal is. A Joó családban ugyanis a legidősebb családtag, Joó Ignác, Govorkovich keresztapjának atyja, patikát vezetett 66. életévéig, 1870-ben bekövetkezett haláláig. Kortársa és patikuskollégája volt Kosztolányi Dezső gyógyszerész nagyapjának. A városban egymáshoz közel helyezkedtek el gyógyszerzártaik: Hofbauer Ignác és

Joó Ignácé a főtéren (STADLER 95–97), Brenner Józsefé a Szent Teréz tér és a Zombori utca sarkán, tehát nem messze a Városház tértől:

„1. A gyógyszer-tár tanácsilag kitűzött helye a Zombori utca, 3940-ik házsza-m alatt. 2. A gyógyszer-tár címeztetik A Szent Teréziához, a köznép új Patikának nevezi. 3. Tulajdonosa tudós Brenner József úr, aki 1850/51-ben Pesten végezte tanulmányait és ugyanott avattatott gyógyszerész mesterré az említett évben. 1855 évi jan. hó 11-én a szerb bán-sági nagym. Helytartóságnak 6154 sz. alatt kelt Intézményével a Szabadka városa 3-dik gyógyszer-tára megnyitási engedelmét és ezen alkalomból a személyes jogot is »personal recht« megnyerte” (i. m. 123).

Így Govorkovich János megfordulhatott Brenner József, Kosztolányi nagyapjának gyógyszer-tárában is, aki kiváló gyógyszerésznek és vegyésznek bizonyult, bírta a hatóság és a törvényszék bizalmát (STADLER 119). Ugyan-ez év végén egy jegyzőkönyv szövege megállapítja, hogy gyógyszer-tára jó hírben áll, „melyben a mérték hiteles, az árszabályozás rendszeres és a gyógyszerész ur egy komoly, józan és tanult férfiú, aki maga működik és személyesen szolgál, a T. közönségnek és a kontárkodást nem üzi” (i. m. 127).

A Joó-patikát az elhunyt családfő fia, Joó Károly (GYÓGYSZERÉSZEK ÉVKÖNYVE 1886; MAGYARORSZÁGI IPAROSOK 1892) örökölte, aki édesapja helyett tovább vezette. 1886-ban, 1892-ben is Joó Károly patikatulajdonosként szerepel Szabadkán. Ő volt Govorkovich keresztapjának fiútestvére. A gyógyszer-tárában, esetleg Brenner Józsefében ismerkedhetett meg Govorkovich János a patikus mesterséggel, mely felkeltette érdeklődését, és ott is gyakornokoskodhatott legalább két évig, mert annak teljesítése után válhatott valaki egyetemi gyógyszerészhallgatóvá. A budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem hallgatója lett két esztendőn keresztül, amíg a gyógyszerészképzés ideje tartott (EGYETEMI ALMANACH 1890: 126, 128). Govorkovich János Budapestről zsebében patikusi oklevéllel vett búcsút. Ma már a kevés forrás miatt nem állapítható meg, milyen okok miatt költözött a Dráva-parti városba. A századfordulót követő esztendő-kben már bizonyosan Eszéken élt feleségével. 1905-ben ő lett a tulajdonosa a Mariahilf nevű patikának, s új lakóhelyén is találkozott hasonló légkörrel, amelyben nevelkedett. Családjának életvitele és a polgárosodó város szellemisége kora gyermekkorától kitörölhetetlen hatást gyakorolt személyiségére: haláláig a polgári életsemény megvalósításán fáradozott.

KACÉRKODÁS AZ IRODALOMMAL

Govorkovich János számára a polgári jólétet foglalkozása, a patikusság teremtette meg, emellett kora fiatalságától írói ambíciókat dédelgetett magában. Krisztusi korban, harminchárom évesen Budapesten jelentette meg egy karcú kötetben első verseit (GOVORKOVICH 1890). Az édeskés, romantikus költeményeket Csongor álnéven tette közzé. Témája a természet, a szerelem, a kedves utáni epekedés olyan stílusban, mint azt a 19. század első felében tették a poéták. A visszhangtalanság miatt hosszú ideig nem lépett nyilvánosság elé.

Amikor a trianoni békediktátum utáni időszakban a határon túlra szorult délvidéki magyar értelmiség szervezni kezdte a művelődési-irodalmi életet, amely elzártsága révén a magáraulaltsággal és a helyi erőkre támaszkodás kényszerével nézett szembe, újból hallatni kezdte hangját. A Szabadkán megjelenő *Bácsmegyei Napló* karácsonyi mellékleteiben prózaíróként jelentkezett (GOVORKOVICH 1928, 1929c). A polgári napilapon keresztül ifjúkori várossával és annak szellemi életével nem szakadt meg a kapcsolata. Bensőséges és meghatározó kötelékéről *A hadifogoly* című novellája fölé illesztett lírai önéletrajzi soraival vallott:

„Hatvanegy évvel ezelőtt születtem. Ifjúságomat Szuboticán töltöttem gimnáziumi tanulmányok és szerelmi ábrándok között, az egyetemi élet gondtalan boldogságát Budapesten élveztem. A költői hajlamokat az anyatejjel szívtam be, a művészetek szeretetét európai, ázsiai és afrikai utazásaim közben. Huszonegy éves koromban jelentek meg Budapesten verseim egy kötetben Csongor álnév alatt [...] lyra. Később csak prózát irtam, magyarul, németül, horvátul különböző szépirodalmi lapba... egy emberéleten át. [...] Szerettem a természetet, a virágokat, az állatokat, az embereket, de legkivált az asszonyokat. Megtanultam örömeiket, szenvedéseiket, csalódásaikat saját érzéseim lencséjén át szemlélni és az összegyűjtött képeket rajzok, novellák, utleírások és elmélkedések alakjában olvasóim elé tárni. Most, hogy hosszú vándorlásaim közben az őszi lombok árnyékába értem, általam vissza hoztak oda, ahol először élveztem a tavasz illatát és ha már nem szedhetem bokrétába a kikelet ibolyáit, még mindig nyujthatok chryszantémfüzéreket a Bácsmegyei Napló olvasónőinek, akiknek az idéntől kezdve szentelem irodalmi működésemet. Oszijek, 1928 október” (GOVORKOVICH 1928: 58).

Ez a polgári színezetű szabadkai lap 1923-tól Kosztolányi Dezsőt is munkatársai között tarthatta nyilván, aki 1926-ig rendszeresen eljuttatta a

szülővárosában működő redakciónak az eredeti és másutt már megjelent írásait. 1924-től a szerkesztő *Tudja-e...?*, majd *Tere-fere* címmel önálló rovatot is biztosított a Budapesten élő költőnek (bővebben lásd BOTKA). Govorkovich munkatársként fel-feltűnik a többnyire kérészéletű délvidéki irodalmi lapok hasábján: 1929-ben a *Pásztortűz*ben *Az akkordmunka* címmel közölt írást (GOVORKOVICH 1929b). Szinte állandó munkatársa volt a *Hétről-Hétre* című, Szabadkán megjelenő vasárnapi magazinnak, melyet szerkesztőként

Schiffer Artúr: *Govorkovich János eszéki gyógyszerész, író* (olaj, 130 × 110 cm, 1917)

Magister, azaz Kiss Vilmos jegyzett. Ebben az irodalmi, társadalmi szemlében új oldaláról is bemutatkozott: utazásainak emlékeit osztotta meg olvasóival, s e műfajban jeleskedett legjobban. Úti beszámolóinak színvonala mind versei, mind szépprózája fölé emelkedik. Fő művével, az *Erich, bocsáss meg* (GOVORKOVICH 1929a) című regényével nem tudta meghaladni ezeknek az írásoknak a színvonalát. A hősnő, Hilda erotikus, hedonista vágyainak kettős a mozgatórugója: saját élvezete és férje érzelmi megkínzása. Alakja kicsúszik kezéből, és önálló papiroséletet él, mert írója nincs tisztában alakjai pszichológiájával, amint azt Schöpflin Aladár megírta a *Nyugatban* megjelent kritikájában (SCHÖPFLIN). Erről a regényről Szenteleky Kornél, a vajdasági magyar irodalom szervezője sem nyilatkozott kedvezőbben pályatársaihoz írott leveleiben (SZENTELEKY 300, 312).

Majtényi Mihály nagy jelentőséget tulajdonított a vajdasági patikus íróknak, köztük az eszéki gyógyszerésznek is:

„A patikus írók. – Ó, hogy ez micsoda erős derékhada volt a betűnek és az irodalomnak! [...] Az öreg Govorkovich János olyan rendületlen eleje volt ennek az alkotóhadnak: komoly, megállapodott kész alispánkülseje bizalmat hirdetett a vajdasági olvasó felé. Annak – a polgári rendű olvasónak – kétsége nem lehetett, hogy erről az oldalról, Govorkovich János elbeszélő irodalma felől, semmiféle veszély nem fenyegeti növekvő gyermekei lelkét és főleg leánygyermekei hamvaságát. Kétértelmű sor abban nincsen, amit ő leír...” (MAJTÉNYI 13).

IRODALMI KAPCSOLATAI

Govorkovich János neve kihullott az irodalmi köztudatból, eltűnt a „kis csillogok” sokaságában. Nem sikerült olyan műveket írnia, melyekre még ma is emlékeznének. Korában is legnagyobb sikere annak volt, amikor utazási élményeit osztotta meg másokkal. Ritka nyelvismerete – beszélt magyarul, németül, angolul, franciául, spanyolul, olaszul és horvátul – segítette, hogy bebarangolja a fél világot, s közben hiteles képet fessen a látottakról.

Govorkovich nem csak írt, élő kapcsolat is igyekezett kialakítani az irodalom kortárs művelőivel, akik a legkülönbélebb irányzatokhoz tartoztak. Szabolcska Mihállyal, Erdős Renée-vel, Zilahy Lajossal, a vajdasági magyar irodalom művelői közül Milkó Izidorral váltott levelet, akit Kosztolányi Dezső is nagy tisztelettel emlegetett. Amikor megjelent a *Kalangya* Milkó-emlékszáma, Kosztolányi írta a bevezetőt. Benne a nagy magyar szépíró a latin szellem tiszteletének adózott, amikor irodalmi munkásságát méltatta, mert Milkó írásaiban a latinok nemes hagyományát és szellemét ismerte fel.

„Okossága rábeszélő volt, szeretetreméltó. Csevegett, de tartalmasan, formásan, elevenen. Szinte hallani lehetett, amit írt. Beigazolta, hogy nincs a világnak olyan tárgya, amelyről ne lehetne valami bizonyosat, vagy igazat mondani, az eredetieskedés, vagy elképesztés szándéka nélkül s oly pontosan és kedvesen, hogy egyetlen mellékmondatába se köthetünk belé. Arcéleket rajzolt, emberportrékat, gyakran csak értekező formában, a XVII. és XVIII. század mintájára. Kérdéseket vetett elénk, de nem akart semmit »fölfedezni«, még kevésbé megoldani a világrejtélyt, csak megvilágosítani önmagát és mibennünket” (KOSZTOLÁNYI 1934: 611) – emlékezett meg róla Kosztolányi. Govorkovich levelező partnerei közé tartozott továbbá Kristály István, Fekete Lajos, de mások válaszeveleit is gondosan megőrizte, beragasztotta az általuk írt kötetekbe. A levelek közül a legértékesebb Kosztolányi Dezsőé, amelyben szó esik arról a kutyáról is, amelyik egyik bravúros karcolatának a főszereplője.

LEVÉLVÁLTÁS KOSZTOLÁNYIVAL

Govorkovich János többé-kevésbé rendszeresen publikált a *Bácsmegyei Napló*ban. Az is előfordult, hogy a lapban ugyanazon az oldalon jelent meg Kosztolányi és Govorkovich egy-egy írása. Mivel a patikárius nemcsak szerzője, hanem rendszeres olvasója is volt a szabadkai lapnak, a hasábjain között egyik Kosztolányi-mű ösztönözte arra, hogy levelet írjon a költőnek. Kosztolányi karcolatát Kedves nevű kutyájáról a *Pesti Hírlap* 1935. évi július 3-ai számában közölte (KOSZTOLÁNYI 1935a: 5). A *Bácsmegyei Napló* ugyanezt bő egy hét után, július 12-én jelentette meg (KOSZTOLÁNYI 1935b: 6). Miután Govorkovich is nagy kutyarajongó volt, ugyanakkor régi közös emlékeket őrzött Kosztolányi családjával, ezeket a szabadkai történeteket megidézve levelet írt Kosztolányinak, aki válaszolt is megkeresésére. Govorkovich János levele azonban nem található meg a Kosztolányi-hagyatékban. Abban az évben íródott, amikor a már beteg költő és Radákovich Mária között fellángolt a szerelem. E sóhajtásnyi kapcsolat levélváltása sem maradt fenn teljességgel.

Govorkovich János hagyatékából keresztlányától, a várdaróci származású Ferenc Margittól jutott családunkhoz Kosztolányi *Mák* című kötete. Ebbe ragasztotta bele a gyógyszerész a Kosztolányi Dezsőtől kapott válaszevelet az ex librises lap (ex librise könyveken álló baglyot ábrázolt, alul neve így szerepelt: I. Govorkovich, azaz Ivan horvátul Jánost jelent) hátoldalára, a címol-dallal szemben lévő lapra.

Hogy volt-e a patikusnak másik könyve Kosztolányitól, nem tudjuk. A végrendeletben összeírt magyar, horvát, angol, francia, német és olasz nyel-

vű könyvek listája között legalábbis nem szerepel. Az összeírás célja ugyanis a kiviteli engedély megszerzése volt a svájci örökös számára (lásd Történelmi Levéltár, Eszék, HR-DAOS-1275 Govorković, Ivan). A *Mák* című Kosztolányi-kötet, egy díszkiadású Jókai-sorozat, más magyar szerzők művei és több, írói levelet tartalmazó könyv nem szerepelt a listán, melyet a külföldön élő örökös számára készítettek. A listára nem került magyar nyelvű könyvek az örökösök közül Ferenc Margithoz jutottak.

A Tevan Andor nyomdájában megjelent, a Govorkovich János tulajdonában szereplő *Mák* (KOSZTOLÁNYI 1920) második kiadású. És miért éppen ezt a kötetet vette meg? Valahol a cím is árulkodik a gyógyszerészek által használt drognövény nevére, de a szabadkai emlékek vonzása ennél jóval erősebb lehetett. A szülővárosból elkerült gyógyszerész a költemények lírai kifejezései segítségével újra ott lehetett a régiek, az ősök között, akik cigány zenét hallgattak a Kossuth utcán, láthatta a házat, „Hol porba vert a gyász és a gyalázat”, a zongorás vidéki szalonokat, hol „Úgy szúrt a szépség és úgy fájt a bánat”. A „száz mérföldre” elvetődő költővel együtt érezhette a meggykeszőce, a ringló, a barackbefőtt ízét, láthatta a százarcú bácskai ősz, felismerhette Kosztolányi öccsének alakját „Ezer szurony között, szekerek éjjelében” mint katonarost az első világháború „palaszürke egében”.

Govorkovich János – szokása szerint – beleragasztotta a hozzá szóló leveleket abba a könyvbe, amelyet az illető író vagy költő írt. A *Mák* című kötetben talált Kosztolányi-levelezőlap 165 × 105 milliméter nagyságú, bal felső részén zöld színű nyomtatott betűkkel szerepel a neve, címe, telefonszáma. Rá jellemzően zöld tintával vetette papírra sorait.

BOLDOGSÁG A HALÁL ÁRNYÉKÁBAN

Kosztolányi Dezső 1935. március 29-én ünnepelte 50. születésnapját. Két éve volt már gyógyíthatatlan beteg. 1933 nyarán ínén felfedezett egy vörös foltot, melyet menet közben húsz orvos is megtekintett, és ártalmatlannak tartott. Miután nem múlt el, próbametszést végeztek, és jóindulatú daganatot, epulist diagnosztizáltak. 1934 januárjában megműtötték, sokáig kezelték, a fájdalmak azonban nem múltak el. A „...mélyből a fényes magasba” kiabált föl a fájdalom a *Februári ódában*, folytatódtott a *Száz sor a testi szenvedésről*, a *Könyörgés az ittmaradókhöz* című költeményeiben. A második műtét után javulás állt be, újra serényen dolgozott. Ez év szeptemberében sugárkezelést végeztek rajta Stockholmban. „Betegségével megérintette a halál. Eddig csak ő idézte az elmúlást, kénye-kedve szerint, játékosan, inkább tettett rémülettel, az impresszionisták jellegzetes morbiditásával. De a szenvedések megrémisztették. Megkísérli a lehetetlent: témává oldani a kínokat” (RÓNAY 213).

Az 1935-ös év kegyelmi időszak, a gyilkos kór egy ideig nyugalmi szakaszban volt. Születése napján a *Nyugat*-ban Karinthy Frigyes tanulmánnyal, Rédey Tivadar verssel köszöntötte: „Hány tíz éve ennek! Hányunk elmaradt! / Te még ott állsz értünk a nagy ég alatt, / sarkad alá szegve a tűnő időt: / s szólsz a csillagokkal, – testvéreid ők!”

Nyáron Visegrádon tartózkodtak feleségével, és június 24-én itt ismerkedett meg Radákovich Máriával, aki a gyermekkori ideálhoz volt hasonló („Az éjbe néző. Fáradt. Enyhe. Csöndes.”). Szerelem bontakozott ki köztük.

Hogy milyen gondtalan, boldog időszak lehetett, erről Radákovich Mária így emlékezett: „[Az üdülőben] A földszinti tágas, szép hall végében könyvtár volt, asztalok... Volt ott egy újságíró házaspár, a lányukkal. A kislány zongorázott. Az ő zongorajátékáról ír a Szeptemberi áhítatban... Együtt hallgattuk a zongorázást, és akkor megcsókoltuk egymást” (VARGHA 444).

A hazautazásuk előtti éjszakán a költő rosszul lett. A szívpanaszokat felesége, Harmos Ilona az elválás izgalmával, a nyári szerelem körül támadt érzelmi bonyodalmakkal magyarázta (KOSZTOLÁNYI 1990: 273). Másnap a klinikai vizsgálatok a szív körüli hajszálerek valamelyikének megpattanását tették felelőssé a rosszullet kialakulásában (uo.). Hogy otthon ágynak esett, lázasan, „félíg önkívületben töltött napokat, éjszakákat”, az a Radákovich Máriához írt 1935. augusztus 5-ei levélből tudható. Előtte való napon vetette papírra meleg hangú, Govorkovich Jánoshoz címzett levelét:

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
BUDAPEST, I., TÁBOR-UTCA 12.
TEL.: 530-85.

1935 VIII. / 4.

Kedves bátyám,
végtelenül meghatottak soraid.

Különösen az a közlésed, hogy te vitted ki sohase látott nagyapám koporsóját a régi Brenner-házból.

Leveledet elküldtem Szabadkán élő édesanyámnak. Ő nyilván emlékezik rád.

Köszönöm figyelmedet. Köszönöm okos és finom tanácsaidat is.

A kutyához, kedves bátyám, hú maradok, annyival is inkább, mert a gondos ápolás hatása alatt fölépült, ma már vígan ugat, magyarán szólva: kutyabaja.

Ismeretlenül is szeretettel köszönt s minden jót kíván neked
híved:

Kosztolányi Dezső

Formáját tekintve a Radákovich Mária-hoz augusztus 5-én és a Govorovich János-hoz augusztus 4-én írt levél között feltűnik pár apró formai hasonlóság: fenn, a bal sarokban mindkettőn nyomtatottan szerepel a levélíró neve, címe, telefonszáma (Radákovich Mária-én a telefonszám javított, való-

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
BUDAPEST, I., TÁBOR-UTCA 12.
TEL.: 530-85.

1935 VIII. / 4.

Kedves bátyám,

végképp megfoghatatlan iránt.
Különösen az a bizalmas, hogy te
vittél én inkább látott napokban
lepusztított a régi Drenner-ház-
ból.
Később elkerültem Budapestre és
időközben már. Fényképek emléke-
zete volt.

Köszönöm. Piszolnéd. Köszönöm
olvas és jóvá akar lenni az én.
A kedves, kedves bátyám, ha
marrabb, amíg az iránt,
mert a gondos ápolás hatás a
alatt feljött, na már
igen új, megismerésben:
Létezés.
Továbbmenet is mellett
közül minden jól kívánok
Köszönöm
Köszönöm Dezső

színűleg Füst Milánéra, aki pártolta a kapcsolatot). Govorkoviché levelezőlapra íródott, Radákovich Máriáé valószínűleg levélpapírra. A Tábor utca a patikus levélén kötőjellel, az asszonyén az utca szó rövidítve nyomtatódott. A többi, eddig közölt Kosztolányi-levél közül (KOSZTOLÁNYI 1996) egyik sem íródott saját nevével, otthoni címével ellátott, nyomtatott levélpapírra. De más hasonlóság is érzékelhető. Habár beteg volt, fontosnak tartotta a gyors válaszadást, illetve levélírást. Miért is? Radákovich Máriáén nem csodálkozunk, hiszen az új szerelem mintha új értelmet adott volna életének. Mária „csodatévő” válasza után így búcsúzott a következő, a majdani augusztus 8-ai levélben: „Egészséges vagyok. Kutya bajom.” A *kutyabaj* szó az egyik levélben egybe- (a Govorkovichhoz írottban: „magyarán szólva kutyabaja”), a Radákovich Máriáéban különírva szerepel („Kutya bajom”). A két levél sorai szerint kutyája is, ő is meggyógyult.

A Govorkovich Jánoshoz szóló levél első mondataiban érezhető a végtelen meghatódottság, melyet az annyira szeretett védő-óvó családjának említése váltott ki. Ismeretlenül is bátyjának nevezte a gyógyszerészt, hiszen a temetőbe ő vitte ki köztisztelőben álló anyai nagyapjának koporsóját nagyszülei házából. Kosztolányi csak kétéves volt, amikor elveszítette őt, de az édesanyjára emlékeztető, halk szavú, igen művelt nagyapa emlékét 1916-ban versben is megőrizte:

„Szemem gyakorta visszanéz / és úgy idézlek, / anyámnak atyja, régi
gyógyszerész. // Arcodon mély magány jegye. / Te félreültél, / hogy
mulatott cigánnyal a megye. // Azt mondják régi emberek, / tej, szó-
davíz volt / italod hangos asztalok megett. // Ruhádon nincs egy árva
folt, / oly szűzi-rendes, / de körmöd a sok jódtól sárga volt. // Patikus
család hű fia, / könyved se volt több / csak egy latin ó Pharmacopoea. //
Bolyongtál a magyar mezőn, / lankadt zarándok, / fájó göröngyre estél
könnyezően. // Hányszor látlak, ifjú fűvész, / alélva menni / egy tájon,
hol az inség füttyürész. // Szívedbe méreg és virág, bot a kezvedben, / a
válladon egy ócska hátizsák. // Ánizs, kamilla, jószagú / gyökér volt
benne / és benne volt, már benne volt a bú.”

A gyógyfüveket szedegető, mélabús, korán elhalt gyógyszerész betegségét („Szívedbe méreg és virág,” és amelyben „már benne volt a bú”) mintha felfedné unokája a róla írt versében, mely a *Mák* című kötetbe sorolódott be.

A patikárius nagyapa Dér Zoltán adatai alapján „Gyerekkorát Temesváron töltötte, az ő édesapja tímárlegényként érkezett Poroszországból. Édesanyja fiatalon meghalt, Fornwald Ignác plébános nevelte fel a gyereket egy Temesvár környéki német faluban. A frissen diplomázott patikussegédnek a

Szerb Vajdaság akkori központjában, Temesváron adták ki a működési engedélyt. Ekkor került Szabadkára...” (DÉR 2005).

Kosztolányiné megírta férje életrajzát, aki annak idején egy részét, valószínűleg a legelejét, látta, és jóvá is hagyta. Benne a család fakuló emlékezete alapján próbálta megrajzolni a nagypapa alakját:

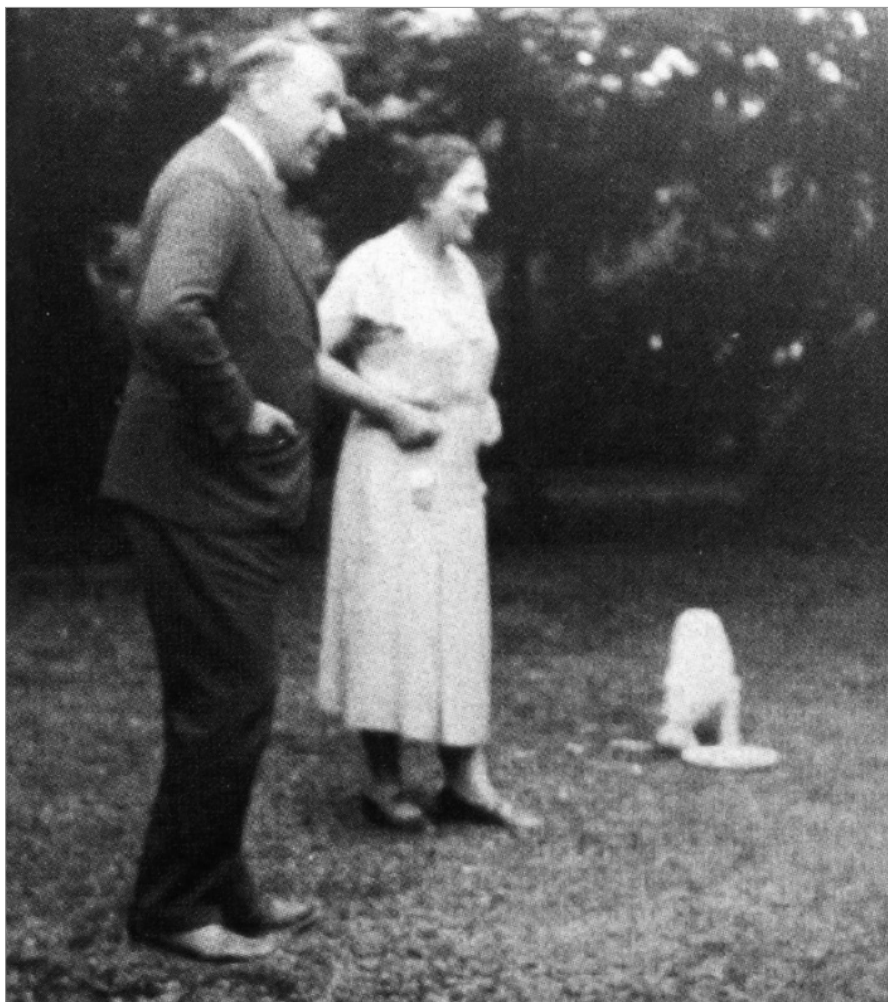
„...a fiatal diák a verseci Herzog-gyógyszertárban (gondolom, Herczeg Ferenc nagyanynjánál) tanulta ki a patikárius mesterséget. Úgy látszik, más kegyes pártfogói is akadtak, mert alig néhány esztendő múlva megkapta a szabadkai harmadik gyógyszertár jogát... A két első közül az egyik, a legjobban menő a tekintélyes Hofbauer család kezében volt, még régebben pedig a Hofbauerek anyai őseinek, a Cléryeknek a birtokában. Brenner József nemsokára feleségül vette Hofbauer István gyógyszerész és Cléry Magdolna leányát, Auréliát. // A rokonszenves, csendes Brenner nagypapa nem befolyásolta jelentősen a Kosztolányi család életét. Dezső unokájának születése után nem is egészen két évvel, 1887. február 11-én, hatvanegy éves korában meghalt.”

A megemlékezés és a gyászjelentés megjelent a *Szabadkai Hírlap* II. évfolyama 7. számának mellékletében, 1887. február 13-án, vasárnap:

„+ Brenner József tekintélyes városi polgár e hó 11-én meghalt. A mélyen megszorodott család iránt általános a részvét. A drága halott egyike volt azoknak a ritka embereknek, a kikben a polgári erények összessége egyesítve van. Mint jóltevő felebarát, mint családapa, mint polgár egyaránt szeretve és tisztelve volt. Magatartása, egyénisége és az emberekkel való érintkezése megnyerő volt, úgy hogy a boldogultnak soha ellenségei nem voltak. A gyászoló család a következő gyászjelentést adta ki: Özv. Brenner Józsefné Hofbauer Aurélia a maga és gyermekei nevében fájdalomtól megtört szívvel jelenti, hogy szeretett férje Brenner József gyógyszerész, Szabadka város törvényhatósági bizottságának tagja f. évi február hó 11-én reggel fél 4 órakor hosszú és súlyos szenvedés után életének 61-ik, boldog házasságának 32-ik évében megszűnt élni. A gyöngéd férj s önfeláldozó apa elhunytát siratják bánatos özvegyén kívül: gyermekei Luiza, férj. Decsy Dezsőné férjével s gyermekeivel; József nejével Decsy Etelkával; Eulália férjével Kosztolányi Árpáddal s gyermekeivel; testvére Brenner Luiza özv. Medersitzky Ignáczné; anyósa özv. Hofbauer Ignáczné, nagynénje Fromwald Terézia; sógorai: Hofbauer Adolf, Vilmos, István és Miklós; továbbá számos rokonai és barátai. A megboldogultnak földi ré-

szei február 12-én d. u. 4 órakor lettek a bajai sírkertben eltakarítva; az engesztelő szt. mise áldozat pedig ugyanaznap d. e. 10 órakor a Szt.-Teréz egyházban mutatott be az Urnak. Béke hamvaira!”

Mi történt a kutyával, a Kosztolányi-level másik szereplőjével? A költő az 1920-as években versben, prózában is emlegette kutyáját, 1933 júliusában a *Pesti Hírlap*ban Hattyú halálát is megírta. De a Govorkovich Jánosnak cím-

Kosztolányi Dezső és Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona
kertjükben a Kedvessel (KOVÁCS 125)

zett levelében nem erről a kuvaszról szól. Kosztolányiról sok fénykép, pillanatképfelvétel készült. A *Halkan szítál a tört fény* című kötet gyűjtötte össze a legtöbbet (KOVÁCS). A 125. oldalon, a 141. képen feleségével és egy kutyával látható. A kötet a fotográfia készítésének idejét az 1930-as évek elejére teszi. Mivel 1933-ban pusztult el Hattyú, kicsit hűtlennek is érezte magát az író, hogy három hónap után már új kutya érkezett a házhoz. A fotón, mely 1934-ben készülhetett, látható is: vékony alkatú, növendéknek tűnő. A *Pesti Hírlap* 1935. július 3-ai, szerdai számában, az *Ember és világ* rovatban *Kedves* című írásában örökítette meg új házőrzőjét (szövegét lásd a *Függelékben!*). A karcolat – Kedves nevű kutyájáról – ékes példája annak, hogy Kosztolányi nem tett különbséget írói műfajok között. A hírlapközleményeket ugyanolyan művészi hevülettel, igénnyel és odafigyeléssel alkotta, mint a novellát vagy a regényt. Hogy mennyire nagy kihívás és művészet volt számára a hírlapírás, igazolja a tény: egyszerre negyven-ötven lapban jelentek meg írásai.

„Ír egy lepkéről, ír a kutyájáról, töltőtolláról, a gépkocsikról s egy macról, amely piros pántlikát viselt. Minderről ugyanezzel az erővel ír... S talán ezt kellene mindenekelőtt megtanulni tőle: az író a mellékesről, a hulladékról, a jelentéktelenről is ugyanazzal az erővel és felelősséggel, műgonddal és figyelemmel ír, mint a végtelenről, vagy a feltétlenről, vagy az emberiségről és a megváltásról” (MÁRAI 296).

Kosztolányi sóhajtasnyi remekműveit Németh László is nagyra becsülte: „...a magyar próza e században alig termelt valamit, amit tökéletességben ezekhez a félhasábos remekművekhez lehetne hasonlítani” (NÉMETH 202).

A *Kedves* című kisprózában a szomorúság és gyász megidézésekor egy csepp humor, irónia is megcsillan, mint a többi nagy művében, amikor az életről-halálról értekezik. A Hattyú hiányának emlegetésekor ekképpen fogalmaz: „Fájt itthon a néma kutyátlanság.” Hogy rövidítse a gyászévet, bizonygatja, az embernek megjáró gyászév tizenkét hónapja helyett a kutya esetében elég a tizenkét hét is. Újra kuvaszt hoz a házhoz. Védettet, őshonost, melyről Hattyú esetében írta: „fajtam őrzője, bölcs magyar kuvasz”. Míg általában ez az állat nagy testű, nemességet sugárzó, erős csontozatú, szikár izomzatú, félelmet nem ismerő, Kedves kutya „ideges és törékeny”, „egy láma és egy röpködő fehér madár légies keveréke”. A fájától teljesen elütő eb, anyjának utolsó kölyke, valószínűleg szuka, szeretetéttségben szenved. A kuvaszra nem jellemző vihogását, éles csaholását egyedül csak gazdája parancsára hagyja abba. Kosztolányi tűnődése, mi lesz a sorsa az ilyen állatnak, már jelzi – az ellentétes szerkesztésmódnak megfelelően –, hamarosan más érzések kerekednek felül. Reggel Kedves beszalad a hálósobába, s mintegy imádat

tekint gazdája üres ágyára, aki a fürdőszobában tartózkodik. Az író érzi a feléje áradó mérhetetlen szeretetet, s párhuzamosan saját halála sejklik fel: „Arra gondoltam, hogy egyszer, ha nem leszek s kihűlt testemet leemelik az ágyról, éppígy fog majd beszaladni s hódolni az eltűntnek, aki egy-két pillanatig még tovább él az ő képzeletében.” A tetőponton egy perc múlva a gépkocsinak rohanó, gazdáját kereső, szinte a gondolataival azonosuló kutyát láttatja, „a szeretet vértanúját”. Miután hosszú szenvedés árán megmenekül, az íróban tudatosul, hogy ez az ő utolsó kutyája. A befejezésben, az ember-állat szenvedését és az elmúlás felett érzett megrendülését egy jól ismert proverbium átigazításával oldja fel: „Jobb úgy elmúlni ebből a világból, hogy a kutya se ugasson utánunk.”

A sok érdeklődő olvasó a kuvasz felgyógyulásáról csak öt hónap múlva, októberben szerzett tudomást, először a *Pesti Hírlap*ból az *Ember és világ – Arcok és karcok* (KOSZTOLÁNYI 1935d: 12), később a *Bácsmegyei Napló*ból, az *Arcok és karcok* rovatból (KOSZTOLÁNYI 1935e: 21):

„Amikor kedves kutyámat elütötte a gépkocsi s vérébe fagyva beszállították a kórházba, megemlékeztem róla. Olvasóimtól sok-sok levelet kaptam, melyben vigasztaltak, tanácsokkal láttak el. Megnyugtathatom őket, hogy azóta a beteg fölépült s egy idegrázkódáson kívül a szó szoros értelmében kutyabaja. Ha gépkocsit lát, visszatorpan, a fülét hátra csapja, leül. Vagyis most már egészen korszerű kutya. Ugy tiszteli ezt a szörnyet, mint valaha az őserdő kutyája a tigrist és az oroszánt. Egyébként ujabban még egy levél érkezett, mely nem nekem szólt, hanem lakásomra címezve egyenesen neki: »Kedves kutyánk«. Tűnődtem, mit tegyek ezzel a levéllel. Végül elhatároztam, mivel a címzett nem tud olvasni, kinyitom és az ő nevében köszönöm meg az ismeretlen szives figyelmét, mivel a címzett írni se tud. Bocsánatot kérek ezért. Életemben először sértettem meg kénytelenségből – a levéltitkot.”

Govorkovich János nem várta meg ezt az olvasóknak szóló beszámolót. A kutya balesetét követően, amikor még júliusban értesült róla, valószínűleg a *Bácsmegyei Napló* karcolatából, hamarosan megfogalmazta Kosztolányihoz levelét. Ő maga is nagy állatbarát lehetett, mert a róla készült fennmaradt festményen egy kis testű kutyával látható. Govorkovich a balesetet szenvedett házi kedvenc állapota felől érdeklődhetett, melyre azt válaszolta az író, hogy „a gondos ápolás hatása alatt fölépült, ma már vígan ugat, magyarán szólva: kutyabaja”. A nagy tudású gyógyszerész „okos és finom” tanácsokat adott, utal rá Kosztolányi. A karcolat első megjelenése, Govorkovich levele és Kosztolá-

nyí válaszelevele között mindössze egy hónap telt el, miközben a költő önkívületben, lázas betegségben is töltött napokat. Mégis mihelyt tehetette, válaszolt annak, aki kivitte társaival a temetőbe anyai nagyapjának koporsóját.

Govorkovich János jól ismerhette a Brenner és Kosztolányi családot, a gyógyszerész-famíliák Szabadkán összetartottak. Brenner Eulália, a költő édesanyja és Govorkovich nagyjában egykorúak voltak. Ezért is küldte el édesanyjának a levelet Szabadkára. A levél, sajnos, odaveszett, nem található meg a Kosztolányi-hagyatékban, az MTA Kézirattárában (vö. SÁFRÁN) őrzött Kosztolányi-levelezésben. Arról sem tudunk, édesanyja válaszolt-e, és mit. Dér Zoltán az általa összeállított levélgyűjteményben is nyomatékosítja: „...elvesztek az 1926. december 3-a, tehát apja halála után anyjához írt levelek is” (DÉR 1988: 5), ugyanígy az 1935-ben írt levélnek sincs nyoma. Az 1935-ben és 1936-ban írottaknál többször utal rá Réz Pál, hogy: kézirata elveszett vagy lappang (KOSZTOLÁNYI 1996: 1058–1061). Ha megmaradt volna a Govorkovich-levél, jobban rávilágíthatott volna a patikus és a Brenner család kapcsolatára.

A hírlapokban megjelent miniatűr irodalmi műfajokat – mint a *Kedves* is – Kosztolányi olyan igényességgel alkotta meg, hogy Illyés Gyula szerint „értékes művei legelső sorába tartoznak”. Így jelenhetett meg – rokon gondolatúakkal együtt – a *Hátrahagyott művek* VI. kötetében, az *Ember és világ* címűben (KOSZTOLÁNYI é. n.: 8), mint ahogy a *Pesti Hírlap* rovatcímében is szerepelt. A kötetnek rendkívüli jelentősége van. Illyés Gyula – aki nagy műgonddal és szeretettel gondozta, rendezte sajtó alá költőtársának műveit tizenegy kötetbe tárgyi egységek alapján – úgy véli, hogy a halála óta megjelentek közül e kötet anyaga állt Kosztolányihoz a legközelebb, ő maga is könyvnek szánta (uo. Illyés Gyula bevezetője).

A karcolatnak utolsó és még néhány mondatára rációfolt az élet. Egy a Kosztolányi Dezső özvegyével készült beszélgetésből kiderült, hogy mindennek az ellenkezője teljesedett be. A hűséges Kedves, a „szeretet morfinistája...”, gazdája halála után is kereste, heves ugatásával szinte visszakövetelte Kosztolányit. Bebizonyosodott az is, hogy nem csak egy-két pillanatig élt tovább a kutya képzeletében, hiányát mindvégig megszenvedte. „A rímek özvegyénél” tett látogatása alkalmából egy hírlapíró jegyezte le 1942-ben a „lírai kutya” szomorú sorsát:

„Régebben a házhoz tartozott még egy hűséges kutya is: a *Kedves*. Kosztolányi hogy szerette! Hogy vigyázott rá, hiszen hányszor volt egyetlen kísérője magányos sétáin. A költő, a gazda elment. *Kedves* éjjel-nappal kereste, szélteben-hosszában ugatott. A környéken, úgy lát-szik, nagyon ideges emberek laknak, mert feljelentették az özvegyet.

A kutyát nem lehetett kiengedni az udvarra, mert nem egyszer egy-egy alattomos kő eltalálta. El kellett ajándékozni a szomszédok miatt, akik olyan gyorsan elfelejtették, hogy közelükben Kosztolányi Dezső lakott...” (HORVÁTH).

Boldog időszakban, ugyanakkor a halál árnyékának közelségében született a karcolat, akárcsak a Govorkovichhoz írott levél is, amikor minden apróság, minden jel életbevágóan fontos, mert „Csak az láthatja meg igazán a világot, aki távozni készül” (KOSZTOLÁNYI 1935c: 4).

FÜGGELÉK

Kosztolányi Dezső
Kedves

Két évvel ezelőtt vesztettem el öreg kutyámat. Akkor sokáig tépelődtem, vegyek-e még egy kutyát ebben az életben. De mint legtöbbször, gyöngé voltam. A gyászévet se tudtam megvárni. Fájt itthon a néma kutyátlanság. Úgy okoskodtam, hogy ha az embereket átlag tizenkét hónapig szokás gyászolni, a kutyáknak elég tizenkét hét is. Fölfogásomat élettani törvényekkel igyekeztem okolni, melyek arra mutatnak, hogy míg nekünk hónapok szükségesek teljes kifejlődésünkhöz, addig a kutyák ugyanazt hetek alatt elérik.

Három hónap múltán csakugyan szereztem egy új kutyát. Kedvesnek neveztem. Kölyökkutya volt, fehér, magyar kuvasz, mint a másik. Úgy képzeltem, hogy ezzel még kevesebb csorba esik hűségemen. A fajta az állatoknál örökkévaló. Schopenhauer írja, hogy az a kiscica, amelyik ma az udvaron ugrándozik, voltaképp azonos azzal, amelyik évezredekkel azelőtt ugrándozott ottan. Az egyén élete közjáték, jelenségek káprázata, s a valóság a fajta mély, titokzatos, mindig folytatózó élete.

Ez az elmélet természetesen csalóka. Kedves, aki elfoglalta elődje ólját, tállait és szilkéit s szívemben azt a helyet, mely öreg kutyám elpusztulásával megüresedett, merőben más volt, mint a régi. Annyira nem lehetett összetéveszteni vele, mint engem egy alföldi földműves-sel. Az anyja utolsó kölyke volt, ideges és törekeny, mindegyik között a leggyámoltalanabb. Mint ilyen, szopni is alig kaphatott, a többi izmosabb kutyakölyök elmarta az emlőről. Ölben hoztam haza. Itt napokig ámulva nézegette az idegen környezetet, az ajtókat és küszöböket, csak azután szokott meg. Nem is házunkkal barátkozott össze,

hanem mivelünk. Megtanulta, hogy ki milyen fontos nálunk, a rangja és hasznossága szerint. Valami csodálatos vágy lakozott benne, hogy szeressék. Az étel egyáltalán nem érdekelte. Fontosabb volt neki, hogy beszélgessenek és játsszanak vele. Ezért mindig otthagya a húst is. Amint vannak falánk, mohó, torkos kutyák, úgy volt ő falánk, mohó, torkos a szeretetre. A szeretet morfinistája volt. Rohamjai jöttek az udvaron, egyszerre elfogta a farkasétvágy, hogy más, fejlettebb élőlények becézzessék, s nem nyugodott mindaddig, míg be nem tört, és itt jól nem lakott szeretettel. Csakhogy sohase lakhatott jól. Végignyargalt szobáinkon, felgöngyölte szőnyegeinket, hanyatt vágódott, hogy perzseljük föl, és semmisítsük meg, ha akarjuk. Vihogott a fogaival és lihegett. Ha kissé csillapítottuk, újra kezdte. Nem lehetett kielégíteni. Ha kizártuk, két lábra állt az ajtónál, nyöszörögve a kilincstre kapaszkodott, s órákig várakozott, be-bekandikálva, hogy nem vesszük-e észre. Mindnyájunkat elfárasztott lázas követelőzésével. Csak ő nem fáradt bele soha.

Nekem ez a kutya kezdettől fogva nem tetszett, hogy ennyire nem kutya. A kutya legyen kutya, mondtam dühösen. Ez azonban egy láma és egy röpködő, fehér madár légies keveréke volt. Lírai kutya volt. Talán féltékenykedtem is rá. Egy házban untig elég egy lírai költő. Valahányszor elmentem hazulról, a kertfal különböző fokain a búcsúzás szertartásos táncalakzatait lejtette el, Júlia erkélyjelenetét játszotta végig, fejét odanyújtotta, hogy még az utcáról is megsimogassam, aztán minden foknál kihajolt, mindig epedőbben és kérlelőbben, mindaddig, míg az emelkedő kertfal lehetetlenné nem tette az érzelgős kettőt. Hazajöttünkkor pedig megismételte az egészet. Ekkor élesen és viharosan csaholt. Minthogy szomszédaim már panaszkodtak a lármas és szenvedélyes üdvözlések miatt, leszoktattam róluk. „Csitt” – szoltam rá, s már nem csaholt. De látni lehetett, hogy szeme még jobban izzik. A szemével csaholt, oda menekült a visszafojtott, némaságra kárhoztatott rajongás.

El-eltűnődtem, mi lesz a sorsa ennek a kutyának, aki se ételre, se italra, se alvásra nem vágyakozik, csak a gyöngédségre. Mindenki nevette őt. Látogatóink nem tudtak szabadulni tolagódo jószágától, melyet nyilván a betörőkre és a rablókra is kiterjesztett volna. Senkit se harapott meg. Fogait nem arra használta, amire teremtették.

Múltkor reggel, amikor már a fürdőszobában mosakodtam, hallottam, hogy beront a hálószobába, s láttam, hogy imádó figyelemmel tekint üres ágyamra. Most először hatódtam meg igazán, mint az, akinek nem a szemébe mondják, hogy szeretik, hanem háta mögött hallja

meg, véletlenül, vagy egy jelből következteti. Arra gondoltam, hogy egyszer, ha nem leszek, s kihúlt testemet leemelik az ágyról, éppígy fog majd beszaladni, s hódolni az eltűntnek, aki egy-két pillanatig még tovább él az ő képzetében.

Egy perc múlva kiszaladt az utcára, nekirohant egy gépkocsinak, s az végiggázolt rajta. Vérezve, aléltan hozták be, mint a szeretet vér-tanúját, aki egy gyors, benzinnel fűtött tüzes szekéren akart az egek egébe röppenni, hogy ott egészen szellemmé és lélekké váljon. Negyvenkét fokos láza volt. Kórházba szállítottuk. Ott a sebészeti osztályon egy lábatört kövér disznó mellett helyezték el. Néhány napig élet és halál között lebegett. Most hazahoztuk. Állcsontja eltörött, lába még sebes és fájós, de már tejet lefetyel. Amint etetem, érzem, hogy ez az én utolsó kutyám. Nem, többé sohase vállalom a szeretet megalázó rab-ságát és fájdalmát. Azok a kötelékek, melyek még megvannak, lassan bomoljanak szét, szakadozzanak el, aztán legyenek végre szabad. Jobb úgy elmúlni ebből a világból, hogy a kutya se ugasson utánunk.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRIĆ, Stanko et al. 2008. *S druge strane ogledala. Katalog izložbe*. [A tükör másik oldaláról. Kiállítási katalógus.] Muzej Slavonije, Osijek
- BOTKA Ferenc 2004. *Tere-fere. Kosztolányi Dezső írásai a Bácsmezei Naplóból. 1923–1926*. Balassi Kiadó – Forum Könyvkiadó, Budapest–Újvidék
- DÉR Zoltán 1985. A motíváló otthon. A készülődés éve. Kosztolányi Dezső 1885–1985. [Kosztolányi-emlékszám]. In: *Üzenet*, 2–3., 79–92.
- DÉR Zoltán 1988. *A Kosztolányi család levelezéséből*. Veljko Vlahović Munkás-egyetem, Szabadka (Életjel Könyvek, 39.)
- DÉR Zoltán 2005. Utószó. In: Ifj. Brenner József (Csáth Géza): *Napló (1897–1899)*. Közreadja, sajtó alá rendezte és az utószót írta Dér Zoltán. Szabadegyetem, Szabadka (Életjel Könyvek, 116.), 143–144.
- EGYETEMI ALMANACH 1890. *A budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem Almanachja MDCCCLXXXIX–XC. évről*. Budapest
- EMLÉKKÖNYV 1892. *Emlékkönyv a Királyi Magyar Természettudományi Társulat félé százados jubileumára*. Kiadja a K. M. Természettudományi Társulat, Budapest
- GOVORKOVICH János 1890. *Költemények*. Írta Csongor. Anglo-nyomda, Budapest
- GOVORKOVICH János 1928. A hadifogoly. In: *Bácsmezei Napló*, 349., 58–60.
- GOVORKOVICH János 1929a. *Erich, bocsáss meg (Regény)*. K. Minerva d. d., Subotica

- GOVORKOVICH János 1929b. Az akkordmunka. In: *Pásztortűz*, 11., 251–252.
- GOVORKOVICH János 1929c. Lepkeszárnyakon. In: *Bácsmegeyi Napló – Irodalmi almanach*, 2029. december 25., 51–53.
- GRLICA, Mirko 2003. Bíró Károly – a kompromisszum-kereső polgármester. Fordította: Mácsai Tibor. In: *Üzenet*, 3., 75–89.
<http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/81/grlica.html> (2025. 01. 15.)
- GYÓGYSZERÉSZEK ÉVKÖNYVE 1886 = *Gyógyszerészek évkönyve. Zsebnaptár az 1886. évre. I. évfolyam*. Kiadja a Gyógyszerészi Közlöny szerkesztősége, Budapest
- HORVÁTH Zoltán 1942. Látogatás a rímek özvegyénél. Érdekes beszélgetés Kosztolányi Dezsőnével. In: *Film, Színház, Irodalom*, 15., 1942. április 10.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1920. *Mák. Kosztolányi Dezső versei*. II. kiadás. Tevan-kiadás, Békéscsaba
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1934. Milkó Izidor. In: *Kalangya*, 9., 609–611.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1935a. Kedves. In: *Pesti Hírlap*, 148., 5.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1935b. Kedves. In: *Napló*, 190., 6.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1935c. Ember és világ. Ákom-bákom. In: *Pesti Hírlap*, 210., 4.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1935d. Ember és világ. Arcok és karcok. In: *Pesti Hírlap*, 229., 12.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1935e. Arcok és karcok. In: *Napló*, 290., 21.
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1985. *Válogatott novellák és karcok*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest
- KOSZTOLÁNYI Dezső 1996 *Levelek-naplók*. Egybegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Réz Pál. Osiris Kiadó, Budapest
- KOSZTOLÁNYI Dezső é. n. *Kosztolányi Dezső hátrahagyott művei. VI. kötet. Ember és világ*. Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta Illyés Gyula. Nyugat Kiadó és Irodalmi R.T., Budapest
- KOSZTOLÁNYI Dezsőné 1990. *Kosztolányi Dezső. Életrajzi regény*. Holnap Kiadó, Budapest
- KOVÁCS Ida 2006. *Halkan szítál a tört fény. Kosztolányi Dezső összes fényképe*. A kötetet összeállította, szerkesztette és az utószót írta Kovács Ida. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest
- MAGYARORSZÁGI IPAROSOK 1892. *Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím és lakcímjegyzéke*
- MAJTÉNYI Mihály 1962. Mindennapi kenyérünk. Részletek az *Álomrétek kaszásai* című, most készülő új kötetből. In: *Magyar Szó*, 5., 13.
- MÁRAI Sándor 2002. Ember és világ. In: *Hajnali részegség. In memoriam Kosztolányi Dezső*. Válogatta, szerkesztette, összeállította Réz Pál. Nap Kiadó, Budapest, 295–297.

- NÉMETH László 2002. Kosztolányi Dezső. In: *Hajnali részegség. In memoriam Kosztolányi Dezső*. Válogatta, szerkesztette, összeállította Réz Pál. Nap Kiadó, Budapest, 200–203.
- RÓNAY László 1985. „*Ki volt ez a varázsló?*” Kozmosz Könyvek, Budapest
- SÁFRÁN Györgyi 1978. *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányi Dezsőné Harnos Ilona hagyatéka. Hítel Dénes gyűjteménye*. MTA Kézirattár, Budapest
- SCHÖPFLIN Aladár 1930. Erich, bocsáss meg. Govorkovics János regénye. In: *Nyugat*, 18., 425–426.
- STADLER Aurél. *Aszabadkai gyógyszerárak története. 1780–1945*. Kézirat. Szabadkai Történelmi Levéltár
- SZABÓ Dániel 2004. A véderőtüntetések résztvevői. In: *Korall*, 17., 43–60.
- SZENTELEKY Kornél 1943. *Szenteleky Kornél irodalmi levelei. 1927–1933*. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta Bisztray Gyula és Csuka Zoltán. Kiadja a Szenteleky Társaság, Zombor–Budapest
- VARGHA Balázs 1984. *Jelek, jelképek, jellemek. Irodalmi és művészeti tanulmányok*. Magvető Könyvkiadó, Budapest

ABSTRACT • János Govorkovich, a pharmacist born in Subotica, was well acquainted with Kosztolányi Dezső's maternal grandfather and was among those who carried his coffin to the cemetery at his funeral. Upon reading a sketch by Kosztolányi – who was also from Subotica but lived in Pest – about his beloved dog, Kedves, who had suffered an accident, Govorkovich wrote a letter to the poet. In his letter, he recounted the relationship between their families and offered medical advice. The poet soon responded, and Govorkovich later glued Kosztolányi's reply into his copy of “*Mák*”. This letter, along with the book, remains in the possession of the authors. – The study outlines the literary work of János Govorkovich and examines the penultimate year of Kosztolányi Dezső's life, during which he wrote the sketch and exchanged letters with the pharmacist from Osijek. Kosztolányi's response letter and the sketch are also published in this study.

KEY WORDS • **Kosztolányi Dezső** Writer, Poet; **Grandfather Brenner József** Pharmacist; **Govorkovich János** Pharmacist and Writer; **Kedves** the Dog; **City of Subotica**; **City of Osijek**; **Pesti Hírlap**; **Bácsmegeyi Napló**; **Sketch**

SAŽETAK • Ivan Govorković, farmaceut rodom iz Subotice, je dobro poznao dedu po majci Dežea Kostolanjija, bio je među onima što su mu nakon smrti kovčeg izneli do groba. Pročitavši crticu koju je napisao Kostolanji – rodom

takođe Subotičanin, a sada stanovnik Pešte – o njegovom psu Kedvešu koji je doživeo nesreću, odlučio je da mu napiše pismo. U pismu je opisao veze između njihovih porodica, a dao je i medicinske savete. Pesnik je ubrzo napisao svoj odgovor Ivanu Govorkoviću, koji je farmaceut zalepio unutar svoje Kostolanjijevе zbirke pod naslovom *Mak*. Ova zbirka, zajedno sa pismom, se nalazi u vlasništvu autora. Rad prikazuje autorsko stvaralaštvo Ivana Govorkovića, kao i pretposlednju godinu života Dežea Kostolanjija, u kojoj je napisao crtica, i u kojoj se odigralo dopisivanje sa osječkim farmaceutom. Objavljuju se i Kostolanjijev odgovor i originalna crtica.

KLJUČNE REČI • pisac i pesnik Deže Kostolanji; deda i farmaceut Jožef Brener; farmaceut i pisac Ivan Govorković; pas Kedveš; grad Subotica; grad Osijek; list „Pešti hirlap”; list „Bačmeđei naplo”; crtica

Beérkezés időpontja: 2025. február 27.

Elfogadás időpontja: 2025. március 5.